

JOHN LANGSHAW AUSTİN VE TED COHEN'İN DİL-EYLEM (SPEECH ACT) TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE HÜSEYİN RAHMI GÜRPINAR'IN “ECİR VE SABİR” HİKÂYESİNE ATF-I NAZAR

A LOOK AT HÜSEYİN RAHMI GÜRPINAR'S STORY “WAGES AND PATIENCE” AS PART OF THE SPEECH ACT THEORIES OF JOHN LANGSHAW AUSTIN AND TED COHEN

Mehmet Akif DUMAN¹

Özet

Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864-1944) romancı olarak daha ziyade yazdıklarının muhtevası ile değerlendirilir; ele aldığı tipleri canlandırmadaki ustalığı ve halk için sanatın gereği olarak eserine konuşturduğu bilgi merkezli işleyiş ile tahlil edilir. Peki onun dilini bu kadar etkileyici, tesirli ve hatta büyüleyici yapan nedir? Nasıl olur da konuşan kişi yazar tarafından konuşturulan değil de bizzat kendisi konuşan, mevcut olan, nefes alıp veren suretinde metne hâkim olur? Bu, ancak dilin *pragmatik* katmana yakın olarak ve yer yer pragmatik katman içinde kullanılması ile mümkündür. Ayrıca dili *perlokasyonel* ve *illokasyonel* arasında ustaca biçimlendirmek de aynı başarının temininde önemli rol oynar. Bu hususları Austin ve Cohen himmeti ile izah etmek şüphesiz metin tahlili için gereken nazarî zemini en kısa yoldan imar etmek cihetinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Hüseyin Rahmi Gürpınar, John Langshaw Austin, Ted Cohen, Dil-Eylem, John R. Searle, metafor*

Summary

Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864-1944) as a novelist is rather rated with the contents of his texts; he is analyzed with his mastery at the revival of the treated characters and his knowledge-conveying works for the people. But what makes his language so impressive, effective and even bewitching? How can it be that the person who speaks does not exist as someone who is spoken by the author, but speaks for himself, inhales and exhales, and thus dominates the text? This is undoubtedly possible because the language is used near the pragmatic level and partly on the pragmatic level. Forming the language between perlocutionary

¹ Dr. phil. Öğretim Görevlisi. Turcology at the Department of Slavic, Turkic and Circum-Baltic Studies of Johannes Gutenberg University Mainz- Germany. mehmetakifduman@outlook.de

and illocutionary is also an important factor in this success. Explaining these topics with the help of Austin and Cohen would undoubtedly be the shortest way to provide the basis for textual analysis.

Keywords: *Hüseyin Rahmi Gürpınar, John Langshaw Austin, Ted Cohen, Speech act, John R. Searle, metaphor*

EIN BLICK AUF HÜSEYİN RAHMI GÜRPINARS GESCHICHTE “LOHN UND GEDULD” IM RAHMEN DER SPRECHAKT THEORIEN VON JOHN LANGSHAW AUSTIN UND TED COHEN

Zusammenfassung

Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864-1944) wird als Romancier eher mit den Inhalten seiner Texte bewertet; er wird mit seiner Meisterschaft bei der Belebung der behandelten Charakteren und seinen Wissensvermittelnden Werken für das Volk analysiert. Doch was macht seine Sprache so beeindruckend, wirksam und sogar verzaubernd? Wie kann es sein, dass die sprechende Person nicht als jemand, der vom Autor zum Reden gebracht wird, sondern selbst spricht, existiert, ein und ausatmet und somit den Text beherrscht? Das ist zweifellos damit möglich, dass die Sprache nahe der pragmatischen Ebene und teilweise auf der pragmatischen Ebene benutzt wird. Die Sprache zwischen perlokutionär und illokutionär meisterhaft zu formen, ist außerdem ein wichtiger Faktor dieses Erfolges. Diese Themen mit Hilfe Austins und Cohens zu erklären, wäre zweifellos der kürzeste Weg, die Grundlage für die Textanalyse zu liefern.

Schlüsselwörter: *Hüseyin Rahmi Gürpınar, John Langshaw Austin, Ted Cohen, Sprechakt, John R. Searle, Metapher*

GİRİŞ yahut KAVRAMSAL KARGAŞAYA GENEL BİR BAKIŞ

Bir hikâye, çok fazla psikolojik derinliğe sahip olmadan, eylemsel kurgusu takip edilen bariz bir olay içermeden, nerede ise durum- olay arası bir kıvamda kalmaya muktedir olmakla beraber nasıl olup da akıcılık katmanında alışılmadık bir *derinliğe* sahip olabilir? Soruyu teorik olarak sormak da mümkündür: Nasıl olup da sadece diyaloglarla *pragmatik* katmana geçilebilir; yahut *semboller simge* esnekliğine sahip olabilir ya da *lokasyon* (L) mevzubahis olmadan *illokasyonel* (I) ve *perlokasyonel* (P) süreç arasında bu kadar basit bir köprü kurmak mümkün olur?

Amaç bu soruya cevap vermektir, fakat maksat ve hatta *gaye*² şu hâlde bazı yanlış anlaşılımları düzeltmek ve teorik eksiklikleri tadil etmek adına şu soruları yanıtlamayı da gerekli kılar:

² Amaç, maksat, *gaye* ve hedef kelimeleri eş anlamlı değildir. Ulaşılmak istenen sonuçtur amaç. Bir matematik probleminin de amacı vardır, dünyanın kendi eksenini etrafında dönmesinin de. Maksat Arapça'dır. Daha ciddi, mühim; en azından basit olmayan kullanımlara uygundur. “Maksadın nedir senin?” diyen kişi ile “Amaçın ne?” diyen kişi farklı şeyleri kasteder. *Gaye* de Arapça'dır. Ulaşılmak istenen ideali temsil eder. “*Gayen* nedir?” denen kişi ideali hakkında bilgi verecektir muhtemelen. Hedef, *gayenin* bir alt basamağında durur. Yapılması tasarlanan iştir. Atış talimine işaretlerle varılacak ve tam anlamıyla elde edilmesi gerekeni ifade eder. Hedef daha somuttur. “Hedefim, bu yıl yeni bir araba almak.” denebilir; makuldür. “*Gayem*, bu yıl yeni bir araba almak.” kullanımı kulak tırmalar. *Gaye* daha mühimdir, daha soyuttur, daha uzaktır. *Gaye* çoğunlukla büyük ve tektir; hedef çok olabilir. Hedeflerim denir de *gayelerim* denmez bu sebeple (Dilde eş anlamlılık hususunda malumat için bkz. Duman 2016).

1. Semiotik'in *göstergebilim* şeklinde Türkçe'ye çevrimi doğru mudur? Ayrıca "semiyotik" şeklinde yazımı gerekli midir?

2. *Pragmatik*, dilimize "edimbilim" şeklinde çevrilmektedir. Bu çevrim nitelik ve nicelik bakımından kavramı temsil kabiliyetine sahip midir?

3. Speech act da "söz edim" (kuramı) biçiminde dilimize çevrilir. Bu kavramsal karşılık ne derece teorinin esasına uygundur?

4. Lokasyonları "düzsöz" (*locutionary*), "edimsöz" (*illocutionary*), "etkisöz" (*perlocutionary*) olarak çevirmek semiotiğin pratik kaygılarını ve teorik altyapısını ne kadar yansıtır?

5. Sembol ve simge kelimeleri eş anlamlı mıdır?

Bu sorulardan 1. ve 5. tarafımızdan defaeten cevaplanmaya çalışılmıştır.³ Diğer soruların izahı farklı makaleler kapsamında tafsilatı ile ele alınacaktır. Hatta "metafor teorileri serisi"⁴ kapsamında Austin ve Searle için birer kitap çıkarılacaktır.

Bu minvalde kalan soruların da dolaylı cevabı olmak üzere "pragmatik" hakkındaki kanaatimizi kısaca izaha çalışalım. Danimarkalı buna "pragmatik" der, Yunan Πραγματολογία (pragmatologia) der, İngiliz "Pragmatics" der, İspanyol "Pragmática" der, Fransız "Pragmatique" der, İtalyan "Pragmatica" der, Hollandalı "Pragmatiek" der, Rus "Прагматика" (pragmatika) der, Bulgar keza прагматика (pragmatika) der; biz bu sahada onlardan *çok daha ileride* olduğumuz için midir bilinmez, kavramın orijinali yetmez de "edimbilim" deriz? Kaldı ki semantik ve sentaks pekâlâ dilimizde mevcuttur. Kavramın felsefi temeli (energeia) ve modern yüzü (act) ekseninde tartışılması mümkün olan bu garabet şüphesiz ayrı bir çalışma konusudur. Pragmatik "dilbilim" in ve "semiotik" in tasnif bakımından alt dalı, şubesi yahut alanıdır. Şu hâlde "bilim" olarak nitelenmesi de başka bir meseledir.

Searle'ün "metafor" idrakini ele aldığımız esnada onun bakışının bizdeki kinâye idraki ile ne kadar örtüştüğünü izah etmiş idik (Duman 2018a: LS 5.9, 439-45). Searl'e göre problem bir yandan *kelime* ve *cümle* anlamı arasındaki rabita; bir yandan da *konusan* kişinin söyledikleri ile *ifade* arasındaki (yani kastedilen ve söylenen) farktan kaynaklanmaktadır (1982, 99). İfade ediş ile kelimesel anlam, ironi ve dolaylı dil-eylemde bu tür bir kırılma yaşar (1982, 98 ve 104 vd). Mesela: "Çok şıksın" yahut "Kırmızı da sana çok yakışmış" kelime ve tabii ki cümleleri birer boş kâğıdın ortasında yazılı olduğu vakit "ironi" ile alakaları anlaşılabilir. Ancak kinâyeli bir söyleyişle her ikisi de "alay etmek" için pekâlâ kullanılabilir. Bu tür "dil kırılması" yaşanan durumlarda elbette konuşan kişi "cümlelerin hangi anlamlara" gelebileceğini bilir. Bu bakımdan öncül olan bağlamdır. Ayrıca *söz* ve *kelime* arasındaki farka da dikkat edilirse (Duman 2015) *söylemek*, *yapmak* ve *kastetmek* arasındaki ayrımı bunların hiçbirinin taşıyamayacağı görülür. Zaten pragmatik'in en az tatışmalı izahı "anlamın bağlam içinde

³ Bkz. Duman 2018b. Ayrıca yakın zamanda yayınlanacak olan şu makalemizde de semiotiğin *göstergebilim* olarak çevrilmesinin yanlışlığı ve sembol- simge kavramlarının eş anlamlı olmadığı izaha çalışılmıştır:

Ömer Seyfettin'in "Yüksek Ökçeler" Hikâyesinin Pragmatik Tavrı Eşliğinde Semiotik Kavramlarından "Sembol" ve "Simge" Ayrımı ve "Göstergebilim" Yanlış Adlandırması Kapsamında Eco'nun Semiotik İdraki

⁴ Bu kapsamda "Lacan'ın Metafor Anlayışı" (2018, Gece) yayınlanmıştır. "Hegel ve Cicero'nun Metafor Anlayışları", "Richards ve Black'ın Metafor Anlayışları" ve "Beardsley ve Henle'nin Metafor Anlayışları", "Kittay'ın Metafor Anlayışı ve Semiotik" birkaç ay içinde yayınlanacaktır.

incelenmesi” değil midir? Hatta edebi eserlerdeki dilin bağlamı ya da bağlamları metnin içindeymiş gibi görünse de bazen dışarı müracaat mecburiyetinde de kalınır. Bu anlamda maksat yahut niyet ön plana çıkar. Metni yaratan kişinin söyledikleri okurun zihninde gerçekleşmez ise bu “söz”ün meselesi değildir, külliye *dilin* bir meselesidir.

Teorinin mucidi Austin’dir. Teori bazı felsefi meseleleri açıklığa kavuşturmak için dilsel davranışların tetkikine yönelik metodik araştırmaların derslerde kullanılması ile ortaya çıkar. Çeşitli aşamalardan sonra bilhassa (*How to Do Things With Words*’teki) 8-12. derslerde izah edilir. Teoride ifadeler bilhassa iletişim bağlamında ele alınır. İfadelerin doğruluk ve yanlışlıkları değil de nasıl *davranışlar* ortaya koydukları üzerine yoğunlaşılır. Bu mesela nikah memuru önünde “evet” demek gibidir. Teori “sabit” (constatively) ifadeler ve “performatif” (to perform) ifadeler arasında bir fark ortaya koyar. Sabit ifadeler geleneksel anlayışa göre doğru yahut yanlış biçiminde değerlendirilebilecek tüm cümlelerdir. Searle’e göre de (önerme içeriğinin tüm önermeleri kapsadığı hali ile) isteme, sorma, ikaz etme, selamlama, tebrik etme gibi “illokasyonel” eylemlerdir (Austin 1962, 3; Searle 1977, 108). Performatif ifadeler ise belli davranışların yerine getirilmesine vesile olanlardır. Performatif de “açık/ belirgin” ve “birincil/ ana” olmak üzere ikiye ayrılır. Açık performatif’e mesela “Yarın geleceğime söz veriyorum” cümlesini misal verebiliriz. Söz vermek eylemini yapacak kişi I. tekil şahıstır. Birincile ise “Yarın geliyorum”u misal verebiliriz. Bu “eylem” şu kaidelerle ile kurgulanır: Cümleler formu, vurgu, zarf, zamansal hüküm vb. Yani kişi “kesinlikle gelecek”tir. Ayrıca cümle şartlar, durum ve nihayetinde konuşanın davranış seyrini ve planını da ifade eder. Yani cümle aslında kendinde olmayan ama bizim fikrettiğimiz, çıkarımda bulunduğumuz anlamlara da sahiptir. Birincil performatif şüphesiz sabit ifadelerin formuna da sahip olabilir, dolayısı ile tüm performatif ifadeler sabit yapılamayabilir. Aslında Austin’in performatif ve sabit ifadeler için kesin kriterler ortaya koymadığı aşıkardır. Bu ayrımı netleştirmek için lokasyonları kullanır Austin:

Lokasyonel eylem (Austin 1972: 110-6, 119-25, 131, 142 vd. Lokasyonel ve illokasyonel farkı, 165-7) ile Austin ifadenin dilsel tarafını işaret eder. Latince “locütio” “dil” anlamındadır, loquor da “ben konuşuyorum” demektir. Austin’in ifadesi ile “saying something in the full normal sense”, yani tamamıyla normal anlamda bir şey söylemektir. Mesela belli bir ses yansıması fonetik bir eylem ortaya çıkabilir. Bir dilin gramerine ve ses sistemine ait özellikleri de bu kapsamda değerlendirebiliriz. Ayrıca ifadeye anlam vermek bakımından bu aşama semantiğe çok yakındır. Cumali Kaan babasına şöyle desin: “Dikkatli sür, caminin ilerisindeki dönemeçte buzlanma var.” Evvela (1) fonetik düzen lokasyonel eylem kapsamındadır. (2) Türkçe dilbilgisine ait özellikler, gramer de bu kapsamdadır. (3) Ayrıca babanın bu cümleye istinaden sürüş tarzını değiştirmesi *talebi* de bu kapsamdadır. Şu hâlde burada ne *söz* mevzubahistir ne de “düz”lük (ki en az üç katman var). Ele alınan daha ziyade cümle ve onun bileşenleridir. Kaldı ki az sonra zikredeceğimiz “illokasyonel eylem” ilkinin zıttıdır (“il”, Latince olumsuzluk yapan bir ön ektir: legal ve *illegal*’de olduğu gibi). Şu hâlde “düz söz” ile “edimsöz” temel olan bu zıtlığı ifade etmekten uzaktır.

İllokasyonel eylem’de artık cümlenin matbu halinden, kitaptaki halinden dışarı çıkılır; davranış kısmına gelinir (Austin 1972: 116-25, 127-36. Lokasyonel ve illokasyonel farkı, 165-7. İllokasyonel rol: 53, 92 vd, 118, 121, 133, 166). Yani kelime salt “dildeki kullanım” (Wittgenstein 1984, PU 43) değildir. Bu eylem türünde (doing something in saying something) cümlenin (kelimenin değil) dilsel eylemine geçilir. Burada icraat, eylem ön plandadır. Soru, rica, ikaz, tavsiye,

emir, tehdit vs. türleri kapsamında değerlendirilen cümle daha canlı, daha aktiftir. İl-lokasyon iletişiminin iki tarafı arasında işleyişi belirler, bu sebeple teorinin merkezidir, diyebiliriz. Searle'ün eleştirisine göre illokasyonel eylem ile lokasyonun son kısmı (3) birbirinden çok da ayrılabilir değildir. Yani Cumali Kaan'ın babasının ikazı ile babasının bunu idrak etmesi anı iletişim eyleminin en mühim kısmıdır. İllokasyonel eylem Searle için insanî dil idrakinin en küçük eksiksiz birimidir (1988, 163). İnsanların birbirleri ile yazışması, konuşması bu eylem türünün ifâsıdır. Bu aşamada birinci kişinin eylemi ile bunun tesirlerini ayırır Searle. Birine emir vermek ile bir şey *getirmesi*, tartışmak ile *ikna etmek*, tespit yapmak ile *inandırmak*, hikâye anlatmak ile *eğlendirmek* bu nevidendir. Bu eylemlerden ilki illokasyoneldir. İkinciler ise bu eylemlerin (beklenen) neticeleridir. İşte Austin bunları perlokasyonel olarak adlandırır. İllokasyonel eylem kasıtlıdır, perlokasyonel ise kasıt içermeyebilir. Bir kişi kasıt olmadan da muhatabını ikna edebilir, inandırabilir, sınırlendirebilir yahut eğlendirebilir (1988, 164-5).

Son aşama ise perlokasyonel'dir (Austin 1972: 118-25, 127-36. İllokasyonel ve perlokasyonel farkı, 138-52). Latince ön ek olan “per” “tarafından, arasında, etrafında, ... yardımı ile, üzerinden, ötesinde, vesilesi ile vb.” anlamlara gelir. *Lokasyonel eylemin ötesi* biçiminde anlaşılması makuldür. Dil öğeleri vesile ile kurgulanan eylemin dinleyici, konuşan yahut başka kişiler üzerindeki tesirini kapsar. İllokasyonel eylem için belli şartlara göre tipik olan başarılı yahut başarısız olmasıdır. Bu aşamada cümlenin sabit ve performatif arasındaki farkı göstermesi lazımdır. Yani ifade isim ve sıfat esaslı mıdır, eylem esaslı mıdır, bu geçiş esnasında net olarak görürüz. Perlokasyonel eylem “ikna etmek, fikrini değiştirmek, sınırlendirmek, rahatsız etmek, teselli etmek gibi” lokasyonel eylemin ötesine geçen bir tesiri hedef alır (doing something by saying something). Cumali Kaan babasını camiinin oradaki virajın buzlu olduğu konusunda ikaz etmiş idi. Kaan'ın amacı bu aşamada babasını ikna etmek ve (muhtemelen) onun virajı yavaş döneceği konusunda onaylayıcı bir karşılık ile tasdikini sağlamaktır. Bu aşamada perlokasyonel eylem hızın düşürülmesi gibi bir eylemi ve konuşmanın devamını da kapsar. “Etkisöz” karşılığı bu aşamada yine yetersiz kalır. Burada bir etki yoktur, etki zaten “lokasyonel” ile başlar, burada “etki *ötesi* yahut etki *sonrası*” vardır. Ayrıca yine “söz”ün çok ötesinde eylem esaslı ve dil merkezli bir süreç söz konusudur. Zaten Austin de perlokasyonel eylem ile perlokasyonel efekti ayırır. Perlokasyonel efekt perlokasyonel eylem ile ortaya çıkan tesirdir. Yani bu süreç “etki”den çok daha fazlasını sistemli olarak kapsar. Mesela Cumali Kaan bu ikazı yapmak ile babasını güldürmeyi amaçlasın. Fakat babası bu ikaza öfkelenme, sınırlenme ile karşılık versin. Bu aşamada konuşan kişinin hedeflediği eylem başarısız olur. Lokasyonlar arasındaki mutabakat ancak eylemin başarı ile sonuçlanması neticesinde tesirini gösterir.

“Edim” basit anlamda (TDK kaynaklı olarak) (1) yapılmış, gerçekleşmiş iş, amel, fiil demektir. Felsefî anlamda (2) “insan davranışı”dır. İngilizce “act”a karşılık olarak da skolastik felsefede Aristoteles'in *energeia*'sına karşılık olarak zikredilir. Gerçekleşme, etkinleşme kavramının çevirisidir. Her değişme (a.) olanaklı; (b.) tamamlanmak üzere, gerçekleşmek üzere; (c.) tamamlanmış durumda olabilir. Aristoteles gizil olmayı, olabilir durumda olmayı dile getiren *a* ile bu değişimin sonucu olan gerçekleşmiş olmayı dile getiren *c* arasında bulunan *b* durumunu genellikle *energeia* olarak belirtir. Yeni felsefede ise insan bilinç ve eyleminin tek tek davranışlarıdır. Edimin varlığı gerçekleşmeye dayanır; nesnel olarak verilmiş değildir, ancak gerçekleşmede kavranılır olur. Her edimin özünde bir şeye yönelme, bir şeyi erek edinme vardır. Peki Austin ve Searle'ün amaçladığı “act” felsefî olan mıdır, yoksa herkesi ilgilendiren, günlük hayatı izah etmeye yardımcı olan, basit eylemler midir? Şu hâlde “söz-edim” tanımlamasının “edim” kısmı hatalı

olmamakla birlikte “eylem” kullanımını daha izah edicidir kanaatindeyiz. Şüphesiz Austin ve Searle kelimeler ile epeyi uğraşır, fakat cümle ile ve bilhassa birleşik cümlelerle daha çok ilgilenirler (mesela bkz. Searle 1990, 189-99). Dolayısı ile “söz” kısmı “konuşma ve dil” tasavvurunun çok daha gerisinde, yetersiz gibi görünmektedir. Searle perlokasyonel ve illokasyoneli mukayese ederken çok mühim bir ara soru yöneltir: “Dilin gerçeklik ile nasıl bir ilişkisi vardır?” (1988, 165). Yani mesele kelimeden, sözden daha ötede “dil” imkanları içinde, dilin etkileşim süreci içinde çözümlenmelidir.

Semiotik’e biri “göstergebilim” karşılığını uygun gördü, pragmatik’e “edimbilim” dendi; speech act “sözedim” biçiminde çevrildi; “düz söz”, “edimsöz” ve “etkisöz” çevirileri bir şekilde yapıldı ve terminolojiye dahil oldu diye terimlerin eleştiriden muaf olmaları düşünülemez. Bu kavramları sabit, değişmez ve kemikleşmiş görerek devamen üretilecek çalışmaları akıntıya teslim olmaya zorlamak hiçbir bilimsel tavırla örtüşmez. *Bârîka-i hakikat müsâdeme-i efkârdan çıkar* mucibince her şey, herkes ve her fikir eleştiriye tâbidir. Bilhassa fikirler ancak eleştiri süzgecinde atıl, kaba ve gereksiz parçalarını geride bıraktıkları ölçüde muhkem devam ederler yolculuklarına.

Kavramları icatlar gibi düşünmekte fayda vardır. Kabul görmeleri halinde genel terminolojiye mutabık olunarak dile aynen alınmaları iktiza eder yahut çevirileri zamana yayılmalı ve ciddi bir *parantez tedbiri* (yani orijinal ifadenin karşılığı olarak önerilen ifadenin bir sürü parantez içinde zikredilmesi) ile kullanılmalıdırlar. Aksi hâlde “göstergebilim” misalinde olduğu gibi eş anlamlılık temin edilmeye çalışılırken kavramın takriben yarısı dışarda kalır.

ECİR ve SABİR

Sadece diyaloglarla pragmatik katmana geçmek yahut sembollerin simge esnekliğine sahip olması ya da lokasyon (L) mevzubahis olmadan illokasyonel (I) ve perlokasyonel (P) süreç arasında bu kadar basit bir köprü kurmak *Hüseyin Rahmi Gürpınar üslûbu ile* mümkündür. Bu işaret ediş birçok bakımdan izahatı da gerekli kılar. Bunu yaparken de Gürpınar’ın “Ecir ve Sabir” isimli hikâyesi kullanılmak ile teorik ağırlık ziyadesi ile hafifletilecektir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar bir roman ustası olmakla beraber bunun tabii bir getirisi olan “kurguda sağlamlık” hikâyede de *kısmen* kendini gösterir. Okuru kimi zaman son paragrafta kadar elinde tutmak, onu silkeleyip kelimelerle kaplı bir duvara asıp büyülemek isteyen yazar tavrı yerini gayet sakin, gayet olağan bir akış ile kulağa sözcükler fısıldayan söz ustasına bırakır. Diyaloglardaki orijinallik ile semiotik katmanların nasıl iç içe geçirildiğini gösterince bu kanaat daha kâmil bir hal alacaktır.

Evvvela kahramanı tanıtır yazar:

“Çocuğun cenâzesi evden çıkarılırken validesi Behiye Hanım ‘Ah yavrum Cemâl’im... ananı babanı bırakıp da nerelere gidiyorsun?..’ figanı sineşikâfîyle avazı çıkabildiği kadar bağırdı. Akûs-i muzdaribanesi duvarlara tesir eden bu canhıraş feryatlar, kalb-i maderanesinde çıra gibi iştialini hissettığı zâhm-ı âteşe, o ceriba-i firkaate devasâz olamadı... Bişurane bir şiddetle etrafına saldıran birkaç cam kırdı; haykırmaktan sesi kısıldı. Nihayet yere düştü, bayıldı” (s.10).

Anne (Behiye Hanım) evladını (Cemâl) kaybetmiştir. Çocuk “beşini bitirip altısına basacak” iken sebebi meçhul bir hastalık yüzünden ölür:

‘Ne oldu bilmem ki? Kimlerin nazarı değdi? İlahi gözleri çıksın... Yavrucağım bir haftalığına uğradı... Bir ateş, bir nöbet, bekim, ilâç... hoca, nefes deyinceye kadar a dostlar, uçtu elimizden gitti (s.10)

‘Evet tosun gibiydi, şuralarda geziyor, koşuyordu. Bir akşam mektepten geldi. Başcağızını dizime dayadı. Baktım, yavrumun neşesi yok. O gece yemek yemedi. Anne, üşüyorum, dedi, örttüük, bastırdık; sonra vücudunu bir ateş sardı, gaseyanlar başladı. Nesi varsa hanım başcağızında idi. Yavrucak bep başım, alnını gösteriyordu. Gözleri çakmak çakmak oldu. Aklimız başımızdan gitti. Hekim, hoca, buzlar, karlar, ilâçlar... Hastahğin haftasında mydı ne idi, kardeş, bir akşam ağzına ilâç veriyordum, ab analar başından irak, dostlarıma Allah göstermesin, düşmanlarıma da yazık. Yavrumun çehresi değışti. Ben ilâci içiyor zannediyordum. Meğer o, çene atıyormuş. Uçtu, hanım, gitti yavrum. Ab Cemalim. (s.15)

Çocuğun ölüm vaziyetini izah için zikredilen yukarıdaki ifadelerin orijinallığı (yani bunları gerçekten çocuğu ölen bir kadının söylemiş olması ihtimalindeki yükseklik) *son kısımlarda sürmese de* bizi doğrudan *pragmatik* katmana taşır.⁵ Bunu sağlayan şey de “fiil” esaslı kurgudur. Yani hikâyeyi yazarın araya girip tabloyu tamamladığı ve konuşan kadınları yalnız bıraktığı kısımlar olmak üzere ikiye ayırırsak (olması gerektiği gibi) “dialog” kısımlarındaki eylem sürekliliği bizi *perlokasyonel* idrake yaklaştırır. Önce bu yargıların anlaşılması için gereken kavramsal izahı (çerçeveyi biraz genişleterek) yapmak iktiza eder, bunun için de Austin kaynaklı olan ve Cohen tarafından (tabiri caizse) tadil edilen “Sprechakt” (Dil-Eylem) teorisinden yardım alınabilir:

COHEN’İN DİL- EYLEM’İ

Cohen, Austin’in “dil kullanım teorisi”ni yahut bu konudaki kanaatlerini metaforu daha verimli bir hâle getirmek için kullanır. Cohen şöyle izah eder: “Eğer ben belli cümleleri anlamakta zorluk çekersem Austin’in dil kullanım teorisine bakarım.” Ona göre Austin takipçileri onun aslında esas ilgi alanı dışında kalan önerilerini ileri çıkarırlar. Bu bakımdan dikkate değer kısmı yahut hususu “figüratif dil” olarak tanımlayabiliriz (Cohen 1998, 28). Aslında Cohen’i analiz etmek için (en azından) Wittgenstein, Searle ve Habermas da oyuna dahil edilmelidir.⁶ Zira bunlar “dil-pragmatik”in başrol oyuncularıdır. Fakat bu çeşit bir değerlendirme makale hacminin nicelik bakımından oldukça dışındadır.

Cohen’e göre “Bizde eksik olan, metafor konusunda tam bir idrak edişe sahip olmaktır” (Cohen 1998, 28). Haliyle üzerinde yoğunlaşılacak şey bu “eksik idrak”i, yani kusuru yok etmektir.

⁵ Kısaca sentaktik, semantik ve pragmatik katmanları izah edelim:

(a) Sentaktik boyut, işaretlerin formel oluşumu ve birbirleri ile ilişkilerini düzenler. Eğer bir trafik işareti diğer grafik türlerinden yeterince ayrılabilir ve gerçekten tanınır ve anlaşılır ise o trafik işareti sentaktik bakımdan mükemmeldir. Bu aşamada tosun’un metin dışındaki sembolik değeri (simgesel değil) ve metin içinde mesela çocuk (Cemâl) ile mukayesesi sentaktik alana karşılık gelebilir.

(b) Semantik boyut ise işaretlerin nesnelere ile olan ilişkisi ile ilgilidir. İfadelerin işaret düzeyindeki anlamında önemli olan alıcıya ulaşan mesajın bilgi kaynağından edinilen ile mümkün merteye aynı olmasıdır. Trafik işaretine uyarlayacak olursak semantik açıdan mükemmel bir işaret ona bakını yanlış yola sokmaz, durması gereken yeri gösterir; hülasa sürücü tarafından sorunsuz idrak edilir. Tosun’un sembolik tavrından simgesele geçişi anlamalıyız buradan. Yani “ölmesini aklın almayacağı kadar sağlıklı” olan insan Behiye Hanım (ve ecirciler için) için “tosun gibi”dir.

(c) Pragmatik boyut algılanan özne ve onun davranışlarının arasındaki ilişkiyi düzenler. Sentaktik olarak sorunsuz ve semantik olarak doğru anlaşılacak trafik işareti trafik kuralları adına doğru olanın ifâsı olacaktır. Bu sembolik kullanımında ötesinde hikâyenin üslup özellikleri ile alakalı olarak sembol-simge geçişini ciddi anlamda etkiler (Hake 2002, 10, ayrıca bkz. Peirce 1967-1970: I, 175; Peirce 1982: 2, 213).

⁶ Ferrandois, Sprachpragmatik çözümlemesi için Austin ile birlikte bu ismi değerlendirmeye almaktadır (bkz. Ferrandois 2000); diğer felsefi ortaklıklar için mesela: Glendinning 1998.

Onun duruşunu belirleyen tavır figüratif konuşma ve figüratif eylemi metodolojik bakış açısı ile ele almasıdır. Cohen, John Langshaw Austin'in *How To Do Things With Words* içinde karakterize ettiği yahut dilsel eylem çerçevesinde geliştirerek kavramsal enstrüman haline getirdiği metafor tanımını (yahut izahatını) daha faydalı bir hâle getirmeye çalışır. Onun çabası Austin'in himmeti ile (yardımından ziyade) dilsel eylem teorisi ışığında “metafor”u izah etmektir.⁷

Amacı cümlenin metaforik olarak görülen unsuru/unsurları ile diğer dilsel eylem öğelerini alakalandırmak adına bir başlangıç yapmaktır (Cohen 1998, 29). Bu ne anlama gelir? Cohen belli bir metaforu idrak taahhüdü ile ilgilenmektedir. Bu da metaforun I olarak sabitlenmesi anlamına gelir, ki bu imkânsızdır. Şöyle ki:

“Behiye’yi o hal-i elim içinde gören validesi Şekûre Hanım, artık torununun ye’s-i mematını biraz unuttur gibi olarak hemen kızının yanına koştu. Gelen bir iki komşunun, aşçı kadının muavenetiyle Behiye’ye limon koklattı. Ağzına çiçek suyu döktü. Göğsünü çözdü... Kollarını uğuşturdu. Bedbaht valide, azıcık gözlerini açtı. Etrafına toplananlara göğsünü gösteriyor, evet işte orada, eliyle işaret ettiği yerde gayr-i kabili intifa bir ateş feveran ettiğini anlatmak istiyor. Şallar içinde bayramlık kırmızı fesi başında şimdi kapıdan çıkarılan, omuzların üzerinde kuş gibi uçurulan o küçücük tabutun arkası sıra koşmak, onunla beraber toprağa gömülmek arzusunun kısık sesiyle ifbama uğraşıyordu” (s.10)

Diğer karakter olan büyükanne Şekûre Hanım sonu gelmez taziye ziyaretlerinin harap edip en sonunda öldüreceği kızı için acı çekecek bedbaht bir annedir. Bu hâlet-i ruhiye içindeki kadın elbette ki mevzunun merkezindedir; ancak biraz daha *eylem* esaslı bakmak gerekir (*edim* esaslı değil). Tabut müşebbehi ile kuş müşebbehün bihi arasında ilgi kurulmadan önceki akış şöyledir: “koştu, koklattı, döktü, çözdü, uğuşturdu, açtı, gösteriyor, istiyor.” Daha sonra teşbih geliyor, ki bu eylemlerin arasına serpiştirilmiş surette de olabilirdi. Bunu klasik algı ile Maupassant ve Çehov’u karıştırmak olarak da niteleyebiliriz. Doğrudan tasvir ile, durağanlık ile ilerlemek yahut sadece eylem esasına bağlı kalmak sureti ile pragmatik katmanı ihmal etmek tehlikesini yaşamak yerine Gürpınar bu ikisini birbirine karıştırmaktadır. Fakat bu terkibi (takriben hikâyenin yarısına kadar) büyük bir ustalıkla kurguluyor ki okurun bunu hissetmesi mümkün değildir. Bu tavır aslında matematiksel olarak da gayet tutarlı bir netice verir. Yani durağanlıktan sonra (yahut yazarın araya girip yaptığı izahların akabinde) son derece canlı diyaloglar ile akış sürdürülür:

“Bu şiddeti teessürün kalplerde uyandırdığı amik bir rikeatle hanım hanımın, hizmetçi hizmetçinin boynuna sarılır. Gelenlerin derece-i hususiyet ve samimiyetlerine göre evvelâ bir matem öpüşmesidir başlar. Müteakiben gözyaşları birbirine karışarak vaveylâya girerler. [...] Fakat artık Behiye hanımda ağlayacak hal kalmaz. Avurdu avurduna geçer. Biçarenin sıhhatinden validesi, zevci endişeye düşerler. Etıbbaya müracaat olunur. Doktorlar Behiye’nin katiyen ağılatılmaması, gezdirilmesi, tahfifi teessürüne uğraşılması, hasılı çocuğun acısını unutmaması esbabına tevessülü tavsiye ederler. Şekûre hanım elân ardi kesilmeyen “ecir ve sabır”cılarının önüne çıkarak, Behiye’nin yanında artık “ecir ve sabır” sözü etmemeleri, ölen çocuktan asla bahsolunmaması lüzumu doktorlar tarafından şiddetle ihtar edildiğini söyler [...] Böyle bin tembih, istirham ve ihtar ile Behiye’nin, artık hasta düşen o zavallının yanına çıkarılan kadınlar Şekûre Hanım biraz odadan ayrılır ayrılmaz evvelâ birbirlerine:

⁷ Cohen’in *Thinking of Others: On the Talent for Metaphor*’u onun metafor anlayışı bakımından oldukça mühim bilgiler barındırır. Yani Cohen’in metafor anlayışı 19 sayfa ile sınırlı değildir. Austin de Cohen’in çalışmasında aslında çok ele alınmaz. Onun ortaya koyduğu temel fark *dilbilimsel analiz* ve *semantik analiz* arasındaki farkı açıklamaktır; ki bu metafor için yapılması gerekli bir şey; bir boşluk idi. Cohen 2008, 49-51; mit dem Anlass von Austins essay “A Plea for Excuses”.

-Yavrucak tosun gibiydi. Acaba ne oldu? Hangi hastalığa tutuldu? Ab sormağa da bir türlü dilim varmaz ki... Ab nasıl varsın kardeş, öyle gürbüz çocuk... E, bir varmış bir yokmuş dünyası bu... Hastalık gelince cızıca, gürbüze bakar mı?" (s.14-15)

I düzeyinde sabitlenmek, mesela “avurdu avurduna geçmek” ve “tosun gibi” ifadelerini hemen daima yukarıdaki ruh hali içinde (yani bu bağlam üzere) kullanmayı gerektirir. Halbuki (ki tam bu noktada P’ye geçeriz) “tosun gibi” ifadesi ölen bir çocuk için kullanıldığında nasıl keder yüklü oluyorsa ve “avurdu avurduna geçmek” ifadesi acılı bir anne için nasıl bitişi işaret ediyorsa başka metinlerde yahut misallerde böyle bir arka planda ileri itilmeleri imkân dahilinde olmayabilir. Kelimelere yüklenen ve hiçbir şekilde “kesinlik” arz etmeyen kullanımlar sayesinde metaforik katman bizi tesir altında bırakabilir:

A) “Hastalığın haftasında mıydı ne idi, kardeş, bir akşam ağzına ilaç veriyordum, ab analar başından irak, dostlarına Allah göstermesin, düşmanlarına da yazık. Yavrurunun çebresi değişti. Ben ilacı içiyor çannediyordum. Meğer o, çene atyormuş. Uçtu, hanım, gitti yavrurum. Ab Cemalim.” (s.15)

Aslında konuşmalardaki akış bizi dil-eylemin nasıl tatbik edilmesi gerektiği konusunda Gürpınar tarafından verilen bir ders ile karşı karşıya bile bırakır. Yukarıdaki kısa kısmı yalıtalım:

B) Hastalığın haftasında mıydı ne idi, bir akşam ağzına ilaç veriyordum, Yavrurunun çebresi değişti. Ben ilacı içiyor çannediyordum. Meğer o, çene atyormuş. Uçtu, gitti yavrurum. Ab Cemalim.” (s.15)

Aslında fark bu kadar barizdir. İlkinde (A) “pragmatik” katman gayet ustalıkla diyaloglara sindirilmiş. Bu da azami derecede inandırıcılık kazandırır metne. İkinci misalde (B) L ile I arasındaki sürece geri döneriz.

AUSTİN’İN YEDEK PARÇALARI

Seçilen lokasyon’u (takriben: ifade şekli) il-lokasyon-el (konuşma eyleminin iletişimsel işlevi) ve per-lokasyon-el (Searle nazarında: Dilsel davranışın zihin, duygular ve iletişim partnerinin devamen yapacağı hareketler üstündeki etkisi) olarak ayırır Austin.⁸ Austin’in esas argümanı olan bu üç eylem tipinden kendi tasavvurunu oluşturur Cohen (1973, 492-503). Eğer bir kişi standart metaforu yahut tedrisat amaçlı tasavvur olunan metaforu kitaplarda izahat babında bulabiliyorsa bu dilin eylemselliği için mükemmel bir anormallik olur. Buradaki soru şudur: Bu durumda bir metaforik illokasyon verilebilir mi? Deneysel yazının sorusu da özetle budur (Cohen 1975/1998, 32). Burada mühim olan husus sadece metaforik ifadenin *illokasyonel* güce (Martinich 1984, 35-56; 1985/1996, 428) sahip olması değil; aynı zamanda bunun *garanti*sidir de. Metaforun yaşayan, genişleyen, ölen ve dirilen kısımlarının olması bunu imkânsız kalır (bkz. Duman 2018a: LS 8.3.1, s.517-20 ve 8.10.1, s.560-3).

Cohen’e göre metafor *öngörülemezdir; beklenmediktir* yani. Dilde, dil kullanımını adına temel elementleri ihtiva etse de (yani öylece gökten inmeyip var olan dil öğeleri ile bir araya getirilse de); tertip becerisi (yeteneği desek daha doğru olur) ve metafor anlayışına hâkimiyeti sağlayabilecek belirli bir kural *olmaması* metaforu “öngörülemez” kılar (Cohen 1975/1998, 29-31). Eylemin iletişimsel tavrından zihni bir darbe yahut rahatsız edici bir karşılama haline nasıl dönüşeceğine bir

⁸ Austin, John Langshaw (1972): lokutionärer Akt,110-116, 119-125, 131, 142; illokutionärer Akt,116-125, 127-136; perlokutionärer Akt,118-125, 127-136.

misal daha vermek faydalı olacaktır. Aslında hayret verici olan bunun yazarın geri çekilmiş gibi görüldüğü diyaloglarda daha başarı ile yapılmasıdır:

“A hanım!.. Dokunmayın ağlasın... Ağlamak iyidir. İçinin zehri akar, Naciye’ın öldüğü vakit ben tokandım, bir türlü böyle ağlayamadım da sonra Hüd dağı gibi karnım şişti. O zaman bizimki Hallaç Hocaya gösterdi. “Gözlerinin zehri karnına akmış” dedi. A! validedir, cam yanıyor. Şimdi onun yüreği çıra gibi parlar şöyle... A, lâkardı mı bu? Bağır kardeş, bağır, içinin zehri boşansın; sonra kütükler gibi şişersin” (s.13).

Kütük yahut Hüd dağı gibi şişmek, zehrin karnına akması ve yüreğin çıra gibi yanması klişe dahi olsalar (B ve C Tipi metaforlar için bkz. Duman 2018a: LT 1.3, s.623-4) buradaki akış içerisinde pragmatik kurguyu tamamlamaktadır.

Sorun nihayetinde neyin metafor neyin metafor olmadığını belirleyen bir kural sistemi olmamasıdır. Metaforik anlam bir şekilde kelimedenden inşa edilmiştir; ancak bir işleve göre değil (Cohen 1975/1998, 30). Bu Cohen nazarındaki ilk husustur; diğeri de metaforun mekanizmasını bulmak için dikkat edilmesi gereken *bağlam kapsamıdır*. Bununla “karine” kastedilir. Yeni bir anlam için eski elementlerin birlikte dövülmesi (yani birleşmeleri) Beardsley’in tabiri ile “metaforik iç içe girme/ metaforik bükülme” (*the metaphorical twist*. 1983/ 1996, 120) olan hadise, cümle içinde hasıl olmaz (Cohen 1975/1998, 31).

Cohen, Austin’den hareketle mütekâmil “konuşma eylemi”ni üç *hareket tipi* ile teşhis eder (Cohen 1975/1998, 32), ki bunları az evvel kullandık; şimdi bir arada zikrelelim:

1	Bir şey söyleme hareketi	Lokasyonel (L)	Bana dedi ki: “Vur onu!”	Doğrudan
2	Birinin bir şey söylemesi suretiyle yerine getirme hareketi	İl-lokasyonel (I)	Benden onu vurmamı istedi	Dolaylı
3	Birinin bir şey söylemesi üstüne yahut vesilesi ile eylemin yerine getirilmesi	Per-lokasyonel (P)	Onu vurmam için beni ikna etmeye çalışıyor	Daha da dolaylı

Cohen’e göre Austin lokasyon’dan illokasyon’a geçişi mümkün görürken, perlokasyon’a ulaşmayı yahut açılmayı mümkün görmez (Cohen 1975/1998, 33). Cohen direkt ve indirek perlokution’u ayırım ile problemi teşhise çalışır. Doğrudan (direkt) perlokasyon, illokasyon ile dolaylı bir ilişkiye sahiptir (Cohen 1975/1998, 33 vd). Cohen’in Austin’e yönelik suçlaması direkt ve indirek perlokution arasındaki farkı görmezden gelmesi üstüne kuruludur. Dolayısı ile Austin tüm perlokasyon’ları aynı addeder. Akabinde Cohen direkt perlokasyon sahasında onun illokasyon ile rabitasını *sadece nedensel olmayan* biçimde tasavvur eder (Cohen 1975/1998, 35).

Eylem sırasında ilişkilendirilen perlokasyon’daki “tam dilsel eylem” bir içsel anormallik barındırabilir. Bu anormallik metaforik bir cümleye benzeyebilir; ki semantiği kaymış/ tahrif edilmiş/ yanlış olacaktır (Cohen 1975/1998, 35). Bir metaforik cümlenin anormalliği; yani düzensizliği onun daha önceden az buçuk tanınır olması ile ancak teşhis edilebilir.

Bu aşamada Cohen neyi “figüratif konuşma/ifade” olarak nitelerse metaforik ifade biçiminde örneklenebilir: “İnsan bir kurttur”, “Dünya bir sahnedir”, “Norman Baten (Psycho filminden) kendi kendinin annesi idi.” (Cohen 1975/1998, 40).

Fakat unutulmaması gereken bir husus da hareket tipinin lokasyonel tavrı ile semiotik kapsamındaki ayrımın farklı olduğudur. Daha basit izah şu şekildedir:

LOKASYONLAR

(1) Lokasyonel eylem [eng. Lokutionary act, dt. Lokutionärer Akt] dilsel eylemin ses, kelime, cümle gibi öğelerden oluşan kısmıdır. Yani “Cemal öldü” cümlesinin “lokasyonel eylem”ini incelemek iktiza ederse iki kelimedir, sesleri şudur, gramatığı, semantiği böyledir gibi bilgiler verilir. Yani somut bir cümledir, öznesi budur, eylemi şu çekimdedir gibi bilgileri de kapsar.

(2) İllokasyonel eylem [eng. Illocutionary act, dt. İllokutionärer Akt] aslında isminden de anlaşılacağı üzere ilkinin zıttı gibidir. Dil eyleminin hususi amacını işaret eder. Yani dil eyleminin kurulmasına sebep olan konuşmacı maksadını. Bu cümle bir “tasavvur” olabilir. Bir istek, bir yakınma, bir iç döküş, bir lanetleme olabilir. Ya da dünyanın sonu ile ilgili bir kehanet. Alan çok geniş. İngilizce yapay kelime olan “illocutionary act”ı kabaca “konuşmayı kaplamış eylem” biçiminde çevirebiliriz. Austin’in tabiri ile “bir sözlü ifade vasıtası tayini ile bir eylemin tam çizimi”dir.

Evet sakin bir çehre ile bu meal-i müthiş pek âlâ ifham ediyorlardı. Behiye onların, onlar Behiye'nin yüzüne bakarak manidar, mağmumane nazarlarla bir kere bu tefhim ve tefehhüm vuku buldu mu firkatzede valide artık dayanamıyor, mukaddime-i girye olan ufaktan bir “hı hı” salveriyor. Bu “hı hı”ya misafirler tarafından “öhö, öhö, öhö”lerle mukabele ediliyor. Sonra mendiller çıkarıyor, iş fitili alıyor, bayağı küçük bir matem ediliyor. Artık limonlar, çiçek suları, kordiyaller teskin-i yeis ve helecanda bi-tesir kalıyordu. Hem bu matem bir matemî zımnî sayılıyor, saribi değil, çünkü Cemal'in ismi hiç kale alınmadı. Gâya misafir hanımlar nakşz abdetmediler. Yeminlerini bozmadılar. “Allah ecir ve sabır versin” sözü alenen söylenmedi. Fakat ölmüş çocuğun bütün mebasini, abval ve e'fali yegân yegân tadat olunaydı elem- dide validesi işte ancak bu kadar ağlayabilirdi” (s.17).

Bu cümlelerin söylenme amacı, ifade ettikleri ruh hali, mesela “hı hı” ve “öhö öhö” gibi kullanımların cümledeki vazifeleri, özne- yüklem ilişkileri ve dahi metaforik ifadelerin anlama katkıları *eyleme dönüşme esnasında* hep I sürecinin birer parçasıdır.

(3) Perlokasyonel eylem [eng. Perlocutionary act, dt. Perlokutionärer Akt] ise dil-eylemin etki alanı ile ilgilidir. Diğerlerinden farklı bir mecrası (istikameti) vardır. İllokasyonelden farklı olarak dilsel davranışın kendisi ile değil sonucu ile ilgilenir. Bu süreçte artık metinde verilenler ile nispeten metnin dışına hatta yazarın tahakküm sınırlarının ötesine geçeriz. Mesela Behiye Hanım’ı teskin için verilen “çiçek suları”nın tesiri, kullanım amaçları ve tatbikatı ile ilgili düşünürsek nispeten metnin dışına çıkmış oluruz; ancak çıkış noktamız yine metin kaynaklıdır. Aynı şekilde misafir hanımların burada anlatılan psikolojik vaziyetleri (ki ahmaklık, bencillik ve mutlaka cahilliği muhtevidir) acaba sosyal hayatın çeşitli safhalarında nasıl bir etki bırakır, mesela bu çeşit bir “ecir ve sabırcı” esnaf ile nasıl bir iletişime sahiptir üstüne düşünürsek yine pragmatik sahaya geçmiş oluruz. Lokasyon ötesi süreç metnin “açık” olması tavrından istifade ettiği için semiotik sahasında bir izaha girişmek kaçınılmaz olur. Mesela:

“Şekûre Hanım, bu suretle de matemini önünü almak kabil olmadığını görünce gelenlere kapıyı açmamağa karar verir. Aşçı kadın, küçük hizmetçi kız ve evde bulunan sairlerine, evvelâ pencereden bakarak gelenlerin ecir sabırcı olmadıkları anlaşılmayınca kapıyı açmamalarını sıkı sıkı emir ve tembih eder. Fakat küçük evlerde böyle bir emrin infazı hükmü ne kadar müşküldür, içeride civil civil kalabalık kaynarken kapıyı çalana o haneyi boş zannettirmek kabil olur mu?” (s.17)

İl-lokasyonel süreçte aşçı ve hizmetçisi olan bir evin “küçük” olarak nitelenmesi önemsizdir; ama per-lokasyonel süreçte “madem bir evin hizmetçisi, aşçısı var; o vakit küçük olmaması icap eder” suçlamasını yöneltebileceğimiz için metnin dışında metin için bir tabaka oluşturmaya muktedir oluruz. Aynı şekilde bu kadının kocası kimdir; yani Cemâl’in babası nerededir, kardeşi yok mudur, Şekûre Hanım akıl hastanesinde ne kadar kalacaktır gibi tamamıyla pragmatik katmanı zorlayan soruların sorulmasına fırsat olmadığı için (yani metnin kurgusu bu aşamaya geçmeyi teşvik etmediği için) geçişlerin sürdürülmediği yargısına varabiliriz.

NETİCE

Şüphesiz “pragmatik katmanda” ve “P” sürecini işleterek ilerlemek inandırıcılık bakımından başarıyı temin etse de “genişleyen derinlik” konusunda ciddi sorunlar ortaya çıkar. Yani eserdeki karakterler bir Abdullah Efendi, bir Hatice Hanım, bir Abdülmuttalip Efendi gibi öne çıkamaz. Olayın hengâmesi içinde “ölen bir çocuk” ve “onun acısı ile ölen bir anne” argümanları “baş sağlığı verenlerin (yani ecir ve sabırcıların) gına getirmesi”ne bağlanır ki bu da ilk kısımların tesirini nerede ise yok eder. Yani hikâye vakit geçirmek, eğlenilmek için okunduğunda muvaffak olunurken üzerine düşünüldüğünde (ki netice Şekûre Hanım’ın kızının ölümüne sebep olan taziye vericiler sebebi ile akıl hastanesine düşmesidir) abartılı bir sosyal mesaj içinde eriyip gitmektedir. Yazarın olay kurgusuna bir bakalım:

1. Cemal ölür.
2. İlk hafta konu komşu taziyesi ile geçer. Behiye Hanım taziye verenlerin konuşmaları ile daha çok üzülür, daha çok hatırlar.
3. İkinci hafta uzaktakiler gelir. Matem önü alınmaz bir hal alır. Üzüntüsünden iyice çöker Behiye Hanım.
4. Çocuğunun vefatından bir buçuk ay kadar sonra ölür Behiye Hanım.
5. Şekûre Hanım evvela akabinde gelen taziyecileri meşe sopası ile döver; neticede akıl hastanesine gönderilir.

Hikâyenin “genişleyen derinlik”e sahip *olmamasının* sebebi başlayıp biten bir temaya sahip olması ve okurun intibakı değildir; bilakis tesis edilen geçişlerin sürdürülmemesidir sebep. Peki sürdürülmesi hâlinde ne olması gerekir idi? Mesela kadınların konuşmaları arasında imar edilen ortam sadece *şahıslar* itibarı ile yaşıyor. Mekân konusunda hemen hiç malumatımız yok. Ayrıca zamansal geçişlerde de ciddi sıkıntı var. Bir buçuk ay içinde ölen Behiye Hanım’ın vaziyeti yazar tarafından geçiştirilir. Aynı şekilde Şekûre Hanım’ın vaziyeti de “cenaze evden çıkar çıkmaz” odunluğa inmek sureti ile inandırıcılığı biraz daha zedeler. Yani Cemâl’in ölümü için kurgulanan sahne (1’den 3’e kadar) gayet iyi giderken sonraki olaylarda aynı şahıs-zaman hassasiyeti gösterilmez. Şekûre Hanım hemen ertesi gün mahallece hastaneye gönderilir. Peki bu aradaki süreçte “yangına körükle giden taziyecisi” tipini bozan bir hala, teyze, kardeş yok mudur? Ölü evinde taziyenin adap ve erkanı hususunda nasihat vermek için her kadın kocakarı hüviyetinde ölçüsüz, patavatsız

konuşmakta mıdır? Metne canlılık katan bu abartılı tavrın pragmatik sürece geçişe imkân tanınmasına rağmen yayılmamak, dağılmamak yani tesiri uzun olmamakla kalıcı kılınmadığını söylemek mümkündür. şu hâlde ‘‘pragmatik katman’’a geçiş, geçebilecek olmak, geçilmesi gerekliliği ve geçememek arasındaki farkların sarıh bir şekilde idrak edilebilir olması gerekir.

Hüseyin Rahmi Grnar (1864-1944) romancı olarak daha ziyade yazdıklarının muhtevası ile değerlendirilir; ele aldığı tipleri canlandırmadaki ustalığı ve halk için sanatın gereği olarak eserine konuşlandırığı bilgi merkezli işleyiş ile tahlil edilir. İşte onun dilini bu kadar etkileyici, tesirli ve hatta büyüleyici yapan şey dilin pragmatik katmana yakın olarak ve yer yer pragmatik katman içinde kullanılmasıdır. Ayrıca dili perlokasyonel ve illokasyonel arasında ustaca biçimlendirmek de aynı başarının temininde önemli rol oynar. Bu hususları Austin ve Cohen’in görüşleri çerçevesinde izah etmek ile metin tahlili için gereken nazarı zemini en kısa yoldan imar etmeye çalıştık. şüphesiz daha fazla teorik izah ve misal ile mevzu genişletilebilir.

KAYNAKÇA

Austin, John Langshaw (1962): *How To Do Things With Words*. Oxford: Oxford University Press; Deutsch (1972): *Zur Theorie der Sprechakte*, Stuttgart: Reclam.

Beardsley, Monroe C. (1958): *Aesthetics. Problems in the Philosophy of Criticism*. New York: Harcourt Brace und World, S.114-147.

Beardsley, Monroe C. (1962/1983): “The Metaphorical Twist”, in: *Philosophy and Phenomenological Research* 22, S. 293-307; (1983/1996): “Die metaphorische Verdrehung”. In: *Haverkamp*, Anselm (ed.), in *Theorie der Metapher*, S.120-141.

Cohen, Ted (1973): Illocutions and Perlocutions, in: *Foundations of language* 9/ 1972-1973, S.492-503.

Cohen, Ted (1975): “Figurative Speech and Figurative Acts”. In: *The Journal of Philosophy* 71 (1975), S.669-684. = Johnson, Mark (ed.) (1981), S.182- 199. Çev: “Figurative Rede und figurative Akte”. In: *Haverkamp*, Anselm (ed.) (1998), S.29-48.

Cohen, Ted (2008): *Thinking of Others: On the Talent for Metaphor*, Princeton.

Duman, M. Akif (2015): Belagat Anlayışının Süleyman Paşa ile Yaşadığı Değişimin “Söz” ve “Kelime” Arasındaki Fark Üzerinden Max Black Algısında Sonlandırılan “İdeal Dil” ile Mukayesesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 14, Haziran, s. 330-348.

Duman, M. Akif (2016): *Dilde Belirsizlik ve Eş Anlamlılık*, İstanbul: Litera.

Duman, M. Akif (2018a): *Von der Rhetorik zum belâgat, vom mecâz zur Metapher (Die Suche nach einer terminologischen Äquivalenz zum Begriff Der Metapher im Türkischen durch Vergleich von Rhetorik und belâgat)*, Berlin: Logos Verlag.

Duman, M. Akif (2018b): Sabahattin Kudret Aksal’ın “Vav’lar”ının Semiotik Bakımdan (Bühler’in Organon Modeli Eşliğinde), John R. Searle’ün Uyuşmazlık (Divergence) Bakışı İçinde ve Dil-Eylem Teorisi (Speech-Acts) Çerçevesinde Ele Alınması, *Asobid (Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi)*, Cilt/Volume 2. Sayı/Issue 4. Aralık/December 2018, ss.11-36.

Fernandois, Eduardo (2000): *Sprachspiele, Sprechakte, Gespräche: Eine Untersuchung der Sprachpragmatik* (Epistemata - Würzburger wissenschaftliche Schriften. Reihe Philosophie), Königshausen u. Neumann.

Glendinning, Simon (1998): *On Being with Others: Heidegger, Derrida, Wittgenstein*, Routledge.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi: (1967): “Ecir ve Sabır”, *Başlangıcından Bugüne Türk Hikâye Antolojisi*, Haz. Yaşar Nabi, Mustafa Baydar, Sunullah Arısoy, İstanbul: Varlık Yay.

Hake, Günter; Grünreich, Dietmar und Meng, Liqiu (2002): *Kartographie Visualisierung Raumzeitlicher Informationen*, Berlin/ New York: de Gruyter.

Martinich, A. P. (1984): “A Theory of Metaphor”. In: *Journal of Literary Semantics* 13, 35-56. = in: Martinich, A. P. (ed.) (1985/1996): *The Philosophy of Language*. Oxford: Oxford University Press.

Peirce, Charles S. (1982): *Writing of Charles Sanders Peirce. A Chronological Edition*, ed. Max H. Fisch, Christian W. Kloesel vd., Bloomington: Indiana Univ., C.II.

Peirce, Charles Sanders (1931): *Collected Papers*, 8 Cilt, yay. C. Hartshorn ve P. Weiss, Cambridge: Harvard University Press, C.II, s.302.

Peirce, Charles Sanders (1931-1935): 5, 488.

Peirce, Collected Papers 5.171.

Searle, J. (1975/ 1982): Indirect Speech Acts, in Peter Cole and Jerry L. Morgan (eds.), *Syntax and Semantics*, Vol. 3: Speech Acts, Academic Press, S.59-82; Deutsch (1982): In, Ders. *Ausdruck und Bedeutung*, Frankfurt a.M., S.51-79.

Searle, John R. (1969): *Speech Acts- An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge: Cambridge University Press.

Searle, John R. (1977): *Sprechakte - Ein philosophischer Essay*. Frankfurt: Suhrkamp.

Searle, John R. (1979): *Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*, Cambridge.

Searle, John R. (1979/1982): "Metaphor". In: Ders. (1979), Cambridge University Press, S.76-116= in: *Metaphor and Thought*, 2.Aufl. Ed. Andrew Ortony, Cambridge: Cambridge University Press, S.83-112. Deutsch (1982): "Metapher". In: Ders. (1982), *Ausdruck und Bedeutung, Untersuchungen zur Sprechakttheorie*, Frankfurt a.M., S.98-138.

Searle, John R. (1988): *Geist, Sprache und Gesellschaft. Philosophie in der wirklichen Welt*, çev. Harvey P. Gavagai, Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Searle, John R. (1990): *Ausdruck und Bedeutung*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Searle, John R. (2005a): *Bilinç ve Dil*, Istanbul: Litera Yayıncılık.

Searle, John R. (2005b): *Söz Edimleri*, Üb. Levent Aysever, Ankara: Ayraç Yayınları.

Searle, John, R. (1987): *Intentionalität. Eine Abhandlung zur Philosophie des Geistes*, Frankfurt: Suhrkamp.

Wittgenstein, Ludwig (1984): *Philosophische Untersuchungen*. In: Werkausgabe in 8 Bänden. Frankfurt a.M.: Suhrkamp. (PDF)